

סידור האר"י

חמדת ישראל

השלם

חלק ראשון

קיצור דרושי כוונות והנהגות רבינו האר"י זלה"ה
בעריכת תלמידו המובהק מהר"ח ויטאל זלה"ה
מסודרים בסדר נכון סביב סידור התפלה
כולל נוסחאות התפלות והאמירות בדקדוק
דבר דבור על אופנו

מאת

הרב המופלא וכבוד ה' מלא
המקובל האלהי חסידא קדישא ופרישא
מהר"ר שמואל ויטאל זלה"ה
מרבני דמשק ומצרים
בן הרב הגדול, חסיד ומקובל, כולל כל החכמות
עיר וקדיש דנחית מן שמיא
רבינו חיים ויטאל זלה"ה

יוצא לאור עולם

מוגה ומתוקן על פי כתבי יד דווקניים
על ידי

הוצאת אהבת שלום

יד שמואל פרנקו
עה"ק ירושלים תוב"ב
שנת תשע"ו לפ"ק

מבוא

תולדותיו

המקובל הקדוש מהר"ר שמואל ויטאל זלה"ה, בן מגדול מהר"ר חיים ויטאל זלה"ה שהיה תלמידו המובהק של מאור הקבלה האר"י זיע"א, נולד בדמשק בשנת ש"ח, ומקטנותו נועד לגדלות.

ביומן רשימותיו העלה הרח"ו על הכתב סיפור חלום שחלם חבירו אודותיו, וכה תיעד אשר דיבר בו: 'ואמרתי לו הנה בני זה הוא גלגול מורי ז"ל האשכנזי, ונתגלגל עתה בו כדי שאלמד לו חכמה זו, לשלם לו מה שהוא לימדני'. אף מהרש"ו כתב את שגילה לו אביו על שורש נשמתו: 'אמר שמואל... ממה שהגיד לי אבא מארי ז"ל, כי שרש נפשי אני שמואל מנצוץ רבי מאיר ע"ה...'. עוד כתב כי הגיד לו אביו על קרבת נשמתם, האב והבן, זה לשונו: 'גם הגיד לי אבא מארי ז"ל כי בפ' אחד נרמז משמו ושמי יחד, להודיע קורבתינו גם בנשמות'. גם מצאנו שהביא משם אביו דברים על קרבת נשמתו עם נשמת רבו האר"י, ודברים אלו קיבלם הימנו 'מפה אל פה'. גם מספרינו נכיר כי היו לימודים אשר קיבלם מאביו פנים אל פנים, כאשר נמצאנו כותב: 'וקבלתי ממורי זלה"ה בעל פה'. עוד השתלם בלימוד הקבלה עם חכמי הקבלה המובהקים שבדורו, ומצאנו שהביא מאשר שמע מהם.

ואכן המציאות הוכיחה, שזכה מהרש"ו למכלול תורת אביו ז"ל בהיקף עצום, וזכה להיות צינור לחכמה מפוארה זו לדורות הבאים, כי הכתבים אשר מסידורו המה היותר מוסמכים ומדויקים ביחס לשאר נסיונות העריכה שנעשו ע"י אחרים, כפי עדות מוהר"ר חיד"א ז"ל בס' שם הגדולים שכתב וז"ל: 'וזה שלשים שנה ויותר שיצאו לאור שמונה שערים מסודרים מבן מהרח"ו מ' שמואל ועליהם יש לסמוך... ולכן הרוצה ללמוד בספרים היותר מדויקים ילמוד שמונה שערים שסידר מהרש"ו'. וראה לשונו בספרו ברכי יוסף⁸: 'וכתבתי במקומות אחרים ששמונה שערים שסידר מהרש"ו ויטאל,

1. ס' החזיונות, עמ' ק"ז. 2. שער הגלגולים, ירושלים תרס"ג, דף נ"ט ע"א. 3. הקדמה ל"ו, דף מ"ב ע"ב. 4. שם. 5. עמ' ע"ו. 6. ראה בספרינו בעמ' רפ"ג. ובעמ' ש"ח יכתוב 'דמסתפינא למימר מלתא דלא קבילית מרבותי'. 7. שם הגדולים, מע"ג, בערך מהרח"ו. 8. שו"ב יו"ד פ"ט ו'.

הן היותר אמיתיים, שקבלם מאביו רבינו מהרח"ו ז"ל בכתב ובעל פה שלמדם עמו. וזיכני ה' וראיתי ח' שערים מכ"י הקדש מהרח"ו ז"ל עצמו, ונתבוננתי צדיק מה פעל מהר"ש בסוד ושניים יסעו, ספרי דרך ע"ח ופרי ע"ח שסידר הרב מהר"ם פאפירש ז"ל ואכמ"ל.

בהגיעו לפרקו נשא את בתו של הרב המוסמך מהר"ר יאשיהו פינטו זלה"ה, מחור"ר דמשק, שהיה תלמידו המובהק של הרב המוסמך מהר"ר יעקב אבואלעפיא זלה"ה, ונודע בחיבוריו אשר בכסף נטבע שמם: כסף נבחר, כסף מזוקק, כסף צרוף, וש"א"ס.

מהרש"ו גדל ונתעלה והוכר שמו בעירו ומחוצה לה, ולפניו ישבו חכמים לקבל לקח תורת הנסתר ממקור מים חיים כתבי אביו, וביניהם מהר"ר יעקב צמח זלה"ה, כמ"ש בהקדמת ספרו רנו ליעקב⁹. גם הר"ם פאפירש זלה"ה ישב בביתו איזה ימים ונהנה מספרי מהרח"ו המקוריים, כמ"ש בהקדמת ספרו דרך עץ החיים¹⁰. גם הרה"ק השל"ה ז"ל ישב בביתו בדמשק ולמד מתוך הכתבים האמתיים הגנוזים בידו, ודיבר בשבחים¹¹.

אף הוא נמנה עם דייני מתא, ונשא ונתן עם חור"ר עירו בהלכה¹² 'וחבר ספרים רבים מדרושים ופסקי דינים, וכתב עוד ספר שו"ת, והיה בקי בחכמת הקבלה והיה חסיד ועניו מאד'¹³.

את הקשר האמיץ בין האב לבנו לא יכל להפריד מר המות, כאשר העיד הרש"ו ז"ל בעצמו בסו"ס שער הגלגולים¹⁴, זה לשונו: 'אמר שמואל... כן אירע לי עם אבא מארי זלה"ה ביום פטירתו, וגם הוא אמר לי שלא אפחד מכלום, כי כל מה שארצה אשאל ממנו בקברו והוא ישיב לי. וכן אירע לי כמה פעמים'.

בסוף ימיו העתיק מהרש"ו את מושבו למצרים, ואף בה נמנה על חכמי העיר וותיקיה, והנהיג בה סדרי לימוד ותשובה לכל החפץ לשוב אל ה' בקדושה ובטהרה ובדרכי החסידות, ושם היתה פטירתו ביום ראשון י' לחודש אדר שני ש' תל"ז.

9. ההקדמה פורסמה בס' מן הגנוזים, הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשע"ה, ספר רביעי, עמ' כ"ח-כ"ט.
10. ראה ע"כ בס' כתבוני לדורות, עמ' י"ח ואילך. 11. ראה מכתבו הנדפס בריש ס' נובלות חכמה, בסליאה שפ"ט. 12. עי' בספרו שו"ת באר מים חיים. 13. קורא הדורות, הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשס"ח, עמ' קפ"ג. 14. דף ע"א ע"ב.

בנו, מהרש"ר משה ויטאל ז"ל, המשיך במלאכת אביו הן בנגלות והן בנסתרות, ושימש ברבנות במצרים. אף הוא סידר מהדורה מכתבי זקינו מהרח"ו בשמונה שער, ונשתמר ממהדורתו השער השישי, בכתבת ידו, בספריית מנדל גוטסמן בישיבה אונ' בניו יורק מס' 1226 (ס' 51547).

מהרש"ו חיבר ספרים רבים בכל מקצועות התורה, ואלו שנודעו מהם¹⁵:

א. תוצאות חיים. ביאור מאמרים ומדרשים ודרושים לפרשיות השבוע. עם חידושים מאת אביו מהרח"ו ושאר חו"ר הדור, גם מספרים וכת"י. חמשה חלקים. כרך הכולל בראשית-שמות וכרך הכולל את ספר דברים בעצם כתיבת ידי המחבר, היו בספריית האדמו"ר מגור, ועקבותיהם אבדו. חלקים מס' בראשית שרדו עמנו, ה' יזכנו להעלותם על מזבח הדפוס. ספר שמות-דברים, מצויים במושלם או בחלקן בספריות הציבוריות, רובם בכתבת ידי המחבר או שנעתקו בסמיכות לתקופתו. חיבור זה נקרא אצל מוהרש"ו לפרקים בשם "חיבורי הגדול". לא נדפס¹⁶.

ב. מקור חיים. דרושים למשמרת החודש. מהדורה מתוקנת של החיבור נשתמרה בכת"י המחבר, מעת היותו בדמשק ש' ת"ח, כרך גדול בבית הספרים הלאומי בירושלים (ס' 1596 8°). ספר זה, מתוך מהדורה אחרת של המחבר שחיברה בש' ת"ח, ועם שינויים, נדפס בליוורנו בש' תקנ"ב.

ג. חכמות נשים. סדר ודיני גיטין יבום וחליצה הלכה למעשה. נשתמר בכת"י המחבר בספריית הברון גינצבורג במוסקבה, מס' 984 (ס' 28008), ונשלם בש' ת"ה. ע"פ מהדורה זו נדפס הספר בירושלים בש' תש"ס. מהדורה מורחבת של החיבור שנשלמה במצרים בש' תל"ב, נשתמרה בספריית בית המדרש לרבנים בנ"י מס' Rab 529. (ס' 39219), ולא נדפסה.

ד. שמונה שערים. המה השמונה שערים המצויינים מכתבי אביו מהרח"ו ז"ל, שנסדרו על ידו מחדש. המה שרדו ברובם בכתבת ידו בספריית אגודת חסידי חב"ד בניו יורק. ומאלו נדפסו ונפוצו בקרב אחב"י.

¹⁵ החיבורים מסודרים על הסדר שהזכירם המחבר בהקדמת ספרו: שו"ת באר מים חיים. ¹⁶ הס' הנדפס בשם זה בהוצאת הררי קדם, ירושלים תש"ס, אינו החיבור דנן, אלא חלק מחידושי וליקוטי המחבר שנכללו בספרו "חיים שניים ישלם".

ה. **חמדת ישראל**. הוא הספר הנכבד אשר לפנינו, שנדבר בו לקמן ביחוד.

ו. **שער השמים**. ספר מלקט בחכמות התכונה, בידיעת המזלות ושינוי האוירים וקור וחום ואותות השמים ומבטיהם, וגורלות אמתיים כמו גורל החול וחכמות הזהירג'א. נז' בהק' ספרו שו"ת באר מים חיים. החיבור אינו ידוע כיום.

ז. **באר מים חיים**. קבוצת שו"ת אשר השיב לשואליו בהיותו בדמשק ובמצרים, ובו כמה שו"ת מאת אביו מהרח"ו, ומאת חמיו הרי"ף ז"ל. נשתמר בכתובת המחבר בספריית הבודליאן באוקספורד Ms. mich. 463 (ס' 21593). נדפס בת"א בש' תשכ"ו, ובסופו פרק לתולדות המחבר וחיבוריו.

ח. **חיים שניים ישלם**. ליקוטים ע"ס סוגיות התלמוד, וחיידושים על הרמב"ם וטוש"ע ועל הלבוש. נשתמר בכתובת ידי המחבר בספריית הברון גינצבורג במוסקבה מס' 67 (ס' 6747). וממנו נדפסו חיידושים ע"ס השו"ע, בתוך השו"ע הנד' בירושלים תשי"ח-תשכ"א. החידושים על הש"ס נדפסו בתוך התלמוד הוצאת "אל המקורות"¹⁷. חיידושי השו"ע והרמב"ם, נדפסו בשם "חיים שנים ישלם"¹⁸, החידושים על פירוש רש"י עה"ת שנכתבו בחיבור זה נדפסו בשם "תוצאות חיים"¹⁹.

ט. **תעלומות חכמה**. חכמות חזוניות ורפואות, סגולות וקבלה מעשית ע"ס אלפ"א בית"א. נז' בהקדמת ספרו שו"ת באר מים חיים. יתכן שכת"י ספריית HUC בסינסינטי מס' 516 (ס' 19200), הוא העתק מאוחר של חיבור זה²⁰.

י. **דרשות מש' שצ"ח**. בכתובת ידי המחבר. חיבור זה נשתמר בספריית הקונגרס בווינגטון מס' Hebr. 189.

יא. **סדרי משמרה**. והם סדר משמרה לכל צרה, ולמשמרת ראש חודש. וכן סדר משמרה לזמן המגפה על דרך הסוד. וסדר מצלאין לחולה וסדר שינוי

17. ת"א תשי"ט-תשכ"ג. 18. הוצאת הררי קדם, ירושלים תש"ס. 19. בהוצאה הנ"ל, ירושלים תש"ס.
20. כת"י של חיבור בענייני סגולות אשר יכונה ג"כ בשם 'תעלומות חכמה', ובו עניינים מכת"י הרח"ו ז"ל, נשתמר בספריית הבודליאנה באוקספורד, מס' or. 619, ונכללו בו עניינים מתקופות מאוחרות ג"כ, ולעת הזאת לא עמד לי הזמן לבדוק עניינים של כ"י אלו וזיקתן אל החיבור המקורי.

השם לחולה. סדרים אלו ימצאו בכמה כתבי יד, מהן בפני עצמן בכתיבת המחבר, ומהם נכללו בסוף ספר חמדת ישראל ח"ב, והמה מהדורא בתרא²¹.

יב. שירים. מלבד פיוטיו הנכללים בקולופון הח' שערים בעריכתו ובסדר המשמרה שבסוף ספרו חמדת ישראל ח"ב, ידועים שירים אחרים מאתו שנעתקו בכתבי יד ממצרים, ובמ"א נודיע עניינם בעזה"י.

סידור האר"י מסידורו של מהרש"ו

כאמור, זכה מהרש"ו ז"ל למה שלא זכו אחרים, שהגיעו לידו הכתבים היותר אמתיים מקבלת האר"י ז"ל, בכתיבת אביו הגדול מוהר"ר חיים ויטאל ז"ל עצמו, שהיו גנוזים עמו בחייו ועין אדם לא שזפתן.

לאחר פטירת אביו הרח"ו ז"ל, גמר אומר לסדר מחדש את חיבורו של אביו **עץ החיים**, ונתגלגל הדבר כי דוקא סידורו של בנו מהרש"ו ז"ל הוא שנקבע בדפוס ונתקבל אצל כל אחב"י חכמי הקבלה לדורותם, ובו עשו עיקר לימודם ועיונם עד לדורינו זה. הם השמונה שערים המצויינים בשמותם ובתוארם, נודעים אצל הכל.

לאחר כעשר שנים למן סיום עריכת וסידור ספר גדול זה, גמר בדעתי לקבץ למקום אחד קיצור עיקרי הכוונות השייכים על סדר היום, לכנסם למקום אחד סביב סידור תפילה, וגם לכתוב את נוסח התפלות עצמם כפי שקבלם במסורת רבותיו, הוא החיבור שלפנינו הנקרא בשם "חמדת ישראל".

חיבור זה הוא למעשה 'סידור האר"י' הראשון הידוע לנו. וכך נתכנה החיבור בריש מפתח העניינים שנסדר בסוף החיבור בכת"י ב' (יתואר להלן): **'מפתחות ספר סידור הכוונות של הרב הקדוש בוצינא קדישא האר"י ז"ל תנצב"ה'**.

מגמת המחבר בחיבורו, נודעת לנו מתוך דברי הקדמתו לספר, ומהם נכיר כי עיקר סיבת חיבור ספרו הנוכחי היתה להועיל אל החפצים להתפלל בסדר נכון, בנוסח מדויק ומתוקן ובכוונה מסודרת ומקוצרת דבר דבור על אופניו,

21. בהוצאה השלימה של ספר חמדת ישראל, אנו מתעתדים בעזה"י להדיר חיבור זה, ע"פ כתבי יד שהגיעונו בס"ד, ושמה נתאר את עניינו של החיבור והחידוש שבא בסדרו, ואת כתבי היד ששרדו ממנו.

והכל על דעת מורינו האר"י זלה"ה וע"פ ההוראות וההנהגות שראה אצל אביו מהר"ר חיים ויטאל זלה"ה. וזה אשר כתב בהקדמת הספר:

"אמר הצעיר שמואל בן לאדוני אבי הרב כמה"ר חיים ויטאל זצוק"ל... בראותי הבלי הזמן, לא נאמן, רבו והשתרגו... וצלותא בעיא צילותא, ולא כל דעתא ודעתא עבדא עבדתא, כדאבעי למעבד בעידן עקתא ובתיובתא, ואם אמרנו נבא עד דברי עיר וקדיש מן שמיא נחית הוא הראש הרב הגדול כמה"ר יצחק לוריא אשכנזי זלה"ה, לכיון בתפלותינו כל מה שמסר ביד אבי ומורי הרב זלה"ה, לא כל מוחא ומוחא סביל האי, ויטבע ביון ים החכמה הגדולה הזאת ויעלה חרש בידו... ולכן אמרתי אני אל לבי לזכות את עצמי ואת בני גילי, והי מה, ארוצה נא ואסובבה את המזבחות אשר ערכתי מאשר טרחתי ויגעתי ויסדתי וסדרתי, ואלקט סולת מנופה דקה מן הדקה, חיטה אחת פוטרת כל הכרי, ואעשה כוונים מכוונים בקיצור גדול מעת אשר יקום האדם ממיטתו בבקר עד אשר ישכב על מיטתו ויפקיד את רוחו ביד קונו, ועד בכלל, לעת אשר יקום בחצות הלילה להשתתף עם כנסת ישראל, ואח"כ אסדר גם כן סדר תפלות השבתות וימים טובים וימים נוראים, הכל בכל מכל כל כלול ובלול בקיצור, קטן הכמות ורב האיכות. ומובטח אני בחסד עליון שבאמצעות סדר זה תמלא הארץ דעה את ה' באמצעות תפלה בכונה בגוף ונשמה".

ממקום אחר בכתובותיו²² שמענו על מנהגו להתחזקת אחר סדר התפלות הראוי ע"פ האר"י ז"ל, כפי הנהגת אביו מהר"ח ז"ל בחייו, ועל השתדלותו לפרסם הנהגותיו חוצה לנחלת הכלל, וכמ"ש שם בלשונו:

"בסדר התפלות אנחנו ההולכים אחרי דרך מזרח השמש המאור הגדול המאיר לארץ ולדרים, אשר נגלה אלינו וזכינו לראות אורו והילו זרח על פנינו כהגלות נגלות חד מן קמאי אריה דבי עילאי המקובל החסיד כמהר"י לוריא אשכנזי זלה"ה, ואחריו קם תלמידו אשר שפך את רוחו עליו אביר הרועים הוא אדוני אבי מורי זלה"ה, אשר בתחלה מלאו כרסם מהויות דאביו ורבא לתורה ולתעודה, ואח"כ נכנסו לפרדס

22. שו"ת באר מים חיים, סי' י"ט.

בדרך אמת ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון בכונות אמיתיות בסוד דע את אלהי אביך ועבדהו. והנה כפי דרך החכמה הזאת יש כמה שינויים בתפילות, אם בסדר התפלה ובסדר המזמורים ואם במנין התיבות ואם במנין האותיות, כאשר נתבאר מקצתם בס' הזוהר ובס' התיקונים ובספרי המקובל האלהי כמוה"ר מנחם מרקאנטי זלה"ה והמקובל האלהי כמוה"ר שלמה ן' אלקבץ הלוי זלה"ה והמאור הגדול המקובל האלהי כמוה"ר משה קורדוויירו זלה"ה, ומהם מימינים ומהם משמילים, עד שבא המאור האמצעי מהר"י לוריא אשכנזי זלה"ה וישר כל המעקשים למישור...".

"וזכורני בימי בחרותי בהיות אבא מארי זלה"ה בחייו, והיו מתפללים בפניו או תוקעין בפניו או עושין איזה דבר בפניו שלא כרצונו, ועכ"ז לא היה רוצה ליסר ולהוכיח לשום אדם, ואדרבה היה שותק בשביל שלא ללכך פן שום נברא. אבל בזמן שהוא היה נעשה שליח צבור, אז בהכרח היה מתפלל כרצונו, ומשם הינו למדים ושותים בצמא את דבריו ואת תפלתו ואת מנהגיו...".

"האמנם אנחנו צעירי הצאן אחרי פטירתו קמנו ... ונתחכמנו להוציא דבריו לאור מן הכח אל הפועל מה שהוא לא עשה בחייו...".

עוד נמצא בסידורו²³ הנהגות עצמו באמירת מזמורים ופסוקים הרבה קודם שישן²⁴. גם כתב²⁵ אודות מנהג אביו בהכנת הציציות, ואיך הוא היה נוהג. וכן התייחס למנהגו בהנחת התפילין²⁶.

חמדת ישראל

מחבב היה מהרש"ו את ספרו זה, מאחר שראה בו מבוא ודרך ושער אל התפילה בכוונה, ולרוב חמדתו קראו בשם "חמדת ישראל", כדבריו בהקדמתו:

"ולכן חמדתי לקרוא שם הסדר הזה **חמדת ישראל** להיות הסדר הזה כולו מחמדים מרפא לנפש ושיקוי לעצמות".

23. לפנינו ח"א עמ' שי"ג. 24. וראה דבריו עוד בעמ' שי"ז. 25. בספרינו, בעמ' כ'. 26. לפנינו בעמ' כ"ט. וראה בס' מחז"ב או"ח כ"ה ט'.

וכך כתב בהקדמת ספר תשובותיו בדברו אודות ספר זה:

"וקראתי שמו ספר **חמדת ישראל**, ולמי כל חמדת ישראל כי אם לידע אבינו שבשמים ולעבדו בלב שלם, כמאמר החכם דע את אלהי אביך ועבדהו".

רצונו היה, שיהא הספר משמש כסידור תפלה, ולזה העתיק בו כל המזמורים והאמירות שבסידור במלואן, ובלא דילוג, ותוך תוך כפניני אורה שיבץ הכוונות על סדר התפלות. אכן על הרוב הכוונות רבו על התפלות והיו המה לעיקרו של ספר²⁷.

לפרקים מזומנות הוסיף את אשר נתחדש לו בהגהה הפותחת: א"ש = אמר שמואל, והם חידושים ורמזים אשר עלו בדעתו ושבצם כפניני אורה בספרו, וכמעשהו בספרו של אביו, בשמונה השערים שבעריכתו. בחיבור שלפנינו יכנה עצמו המחבר בהגהות אלו, לעתים בתואר "המחבר" ולעתים בתואר "המסדר".

את ספרו חמדת ישראל חיבר מהרש"ו בהיותו בן ששים וחמש שנים. בכתיבתו החל ביום חמישי ד' טבת שנת תכ"ג, וסיימו ביום שני ט"ו לאלול שנת תכ"ג.

את הספר חילק לב' חלקים, החלק הראשון מתחיל מאזהרות של קודם התפלה ומסתיים בסדר שכיבת הלילה, בקימתו בחצות, וההפרשים שיש בין תפלות דחול שבת וי"ט. החלק השני מתחיל מליל מוצאי ש"ק, ומדבר על מנהגי ליל ויום השישי, ליל שבת וכו' עד כוונות הפורים ומצוות היום. בסוף חלק זה צירף מהרש"ו קונטרס תפלות וסדר המשמרה לכל צרה, ושאר בקשות ואמירות, ובו נכללו כמה תחינות ופיוטים מאתו, רובם בר"ת שמו וכינויו.

הדפוס הראשון - מונקאטש תרס"א

חמדה גנוזה זו, נדפסה לראשונה במונקאטש בשנת תרס"א, בהשתדלות

²⁷. וראה לשונו של מהרש"ו בספר שלפנינו (עמ' רמ"ד): אמר שמואל, עוד רציתי להעתיק לפניך דרוש אחר, אעפ"י שיאריכו הכוונות על המתפלל, עכ"ז גמרת להעתיקם, ואינו בהכרח שיתכוין בכל הדרוש כי אם שילקט הקיצור'.

האדמו"ר כמהר"ר חיים אלעזר שפירא זצוק"ל, בעל ה"מנחת אלעזר", מתוך כתב יד שהחזיק ב' כרכים הכתוב 'בכתב מושיטא הספרדית', אשר היה שייך לג"ע החיד"א זצ"ל. אחד מחסידיו של הגה"ק משינאווע זצוק"ל, קנה עבורו את שני כתבי יד האלו בירושלים, והוא מסרו ליד תלמידו האדמו"ר ממונקאטש זצוק"ל להדפסה.

החיבור, כפי שהוא בנדפס, כולל שני חלקים. חלקו הראשון, מסדר קימת הבוקר עד סדר ק"ש שעה"מ וסדר תיקון חצות, מגיע בדפוס עד דף ק"ח, ובסופו נכתב שנת העתקת החיבור: 'נכתב שנת הת"פ ליצירה'. החלק השני, מסדר יום השבת עד ימים טובים, ובסופו²⁸: 'תושלב"ע ותהי השלמתו ביום ו' ט' לחודש אייר שנת התע"ט ליצירה'.

והנה כל הרואה חלקי סידור זה הנדפס, יבחין כבר בהשקפה ראשונה, כי שינוי רב קיים בין שני החלקים, עד שכמעט לא קרבו זה אל זה כלל. ראשונה, כי חלקו הראשון של הספר מבוסס כמעט כולו על ספר שער הכוונות להרח"ו ז"ל, בקיצור ושינוי לשון מכוון, כמגמת המחבר שרשמה בהקדמתו. ואילו חלקו השני מבוסס כל כולו על ספר אחר, הקרוב ללשונו של ספר "פרי עץ חיים"²⁹.

זאת ועוד, שחלקו הראשון של החיבור, משופע בהגהות הרש"ו זיע"א, המתחילות "אמר שמואל"³⁰, ואילו בחלקו השני אין ולו הגהה אחת ממנו. כל זאת מלבד לשינוי הסגנון הקיים בין שני חלקי הספר הנדפס הנ"ל, כאילו שני חיבורים שונים הם.

בתמיהתנו זו, על מהות וסבת השינוי בין החלקים השונים, עמדנו, עד אשר אינה ה' לידינו את כתבי היד של ספר "חמדת ישראל" המקוריים, על שני חלקיו, ותכף הוברר לן כי אכן ב' החלקים של סידור "חמדת ישראל" הנדפס, ב' ספרים שונים הם, ואך החלק הראשון הוא ספר "חמדת ישראל" ח"א שחיבר

28. דף רס"ה ע"ב. 29. אמנם, נוסחתו של החיבור הנדפס הזה, יש בכחה לכלכל את נוסחת ספר פנ"ח, במקומות בהם נחסר שמה בנסחת הדפוסים תיבות ואפי' שורות, ואילו בנדפס בס' חמדת ישראל (דפוס מונקאטש), ישנם השלמות לחסרונות אלו, ולענין זה טוביותו של חלק זה שרירא. 30. ראוי לציין כי כמה מהגהות "אמר שמואל" שבחיבור זה, חמדת ישראל, כתבם המחבר בגליוני ספרו של אביו שער הכוונות מהדורת מהרש"ו ז"ל.

מהרש"ו, והוא זהה לחלק הראשון אשר בכתבי היד. ואילו חלקו השני של הנדפס אינו ספר "חמדת ישראל" כלל, אלא ספר אחר, הכולל קטעים שונים מתוך ספר הכוונות ישן, ואין לו עם חיבורו של הרש"ו ז"ל ולא כלום.

א"כ הרי חלקו השני של ספר "חמדת ישראל" מחיבורו של הרש"ו ז"ל, לא נתפרסם מעולם ולא נודע כלל, ושונה הוא שינוי גמור מהחיבור הנדפס, ולא קרבו זה אל זה, לא בלשונם ולא בסדר עריכתם. וחלק זה הנעלם, שהיה עד כה בכתובת יד, אכן אין שינוי בינו לבין חלקו הראשון של החיבור. מקור הדברים שבו, המה ספר שער הכוונות, כבחלק הראשון. ובנוסף משופע הוא ועמוס במאות הגהות המחבר "אמר שמואל" לכל אורכו של החיבור, ואף קולופון לו ודברי סיום של מחברו.

משזכינו לזה, הנה בזה עולה עתה ספר "חמדת ישראל" על מכבש הדפוס, לראשונה בצורה שליומה ודווקנית. כי מלבד חלקו השני של החיבור שלא נתגלה כלל מעולם, גם חלקו הראשון נדפס בדפוס הראשון ע"פ העתק משובש, וכפי שציין זאת המו"ל שעמד על דבר זה ברוח מבינתו. ואכן מצאנו כי שורות שליומות נחסרו מהדפוס, זאת לצד טעויות רבות ושאר חסרונות.

נוסף על חלק השני החדש הנ"ל, אשר יוצא לאור עולם בזה לראשונה, הנה נמצא בחלק מכתבי היד סדר המשמרה מחיבורו של מהרש"ו, ואף הוא לא נדפס עדנה, ויראה אור במהדורתנו השלימה, בפעם הראשונה.

כתבי היד

בזה נתאר את כתבי היד של החיבור, החלק הראשון והשני, אלו שנודעו מקיומם ואבדו, ואלו ששרדו עמנו:

- כתב יד ראשון -

ספר חמדת ישראל, בעצם כתי"ק מהרש"ו, ב' החלקים

כת"י זה המקורי נכתב בשנת תכ"ג, והיה קיים עד לראשית המאה האחרונה, ומאז אבדו עקבותיו.

החלק הראשון והשני של הספר, היו בבעלות הגאון רבי שמואל העליר ז"ל אב"ד צפת, ומכרם לאדמו"ר מקארלין סטולין זצוק"ל בשנת תרל"א. וכפי

שנודענו מכך במכתב האדמו"ר מוהר"ר אשר בכמוהר"א למהר"ש העליר, הכותב לו כזאת³¹:

"עתה שוב אבשרו שחפץ השם הצליח בידי, והון יקר ראתה עיני, החלק השני מהסידור חמדת ישראל, ניכתב ונחתם בחת"י קדשו כתבנית החלק הא' אשר שלח כבודו, הובא אלי ע"י ידידי ש"ב החסיד המופ' בנש"ק מו"ה אברהם אשר שי', וברכתי על המוגמר שניגמר ונשלם הספר בעה"י. ומדי דברי בו אבקשו... שנחסר ערך שמונה עלים מהסידור הנ"ל, אשר בחכמתו יחקור וידרוש ע"ז, אולי ימציא לו השי"ת. וקונטרס החסרון... רחיצת פניו ידיו ורגליו בע"ש עד משנת במה מדליקין וכו'".

בידינו שרדו דפים אחדים מהחיבור בכת"י ק מהרש"ו (בספריה הלאומית בסט. פטרבורג, מס' Yevr. 11A 736 – ס' 65617), והם מתחלת הספר³². תבנית הדפים גדולה ומרובעת, בכתובה צפופה. בראשי הדפים נכתב שם החיבור באותיות מרובעות: **חמדת ישראל**. וזה תוכנם של שיירים אלו:

[א] דף ה' – נוסח סליחות, מ"רבש"ע אתודה על עבירות קלות", עד "עננו צדיק ומצדיק".

[ב] דף ו' – המשך נוסח הסליחות מדף ה' הנ"ל, מ"עננו קרוב לכל קוראיו באמת", עד "נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו".

[ג] דף כ"ט – ברכות השחר מ"ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ותרחיקני מיצר הרע", עד אחרי שמע ישראל שבקרבנות.

[ד] דף ל"ב – מזמור לדוד השמים מספרים (שאומרים בשב"ק), עד שיר המעלות אליך נשאתי את עיני.

ע"פ זה נבחין כי הדפים ששרדו מן החיבור כוללים המה נוסח התפלות מבלי הכוונות. והנה ל"ב הדפים הראשונים יכלכלו את סדר הסליחות וסדר תפילת החול ותחילת סדר תפילת השבת, ללמדך שעדיין דפים הרבה נדרשו

31. מכתב זה פורסם בקובץ בית אהרן וישראל, ז', עמ' צ"ד-צ"ה. 32. כוללים דפים: ה'ו', כ"ט, ל"ב – ציון הדפים כתוב גם הוא בכתובת המחבר.

להשלמת מלא נוסח התפילה ע"ס יום השבת כולו. ובכן יש בדפים אלו בכדי ללמדינו מגמת המחבר, להיות ספרו משמש כסידור תפילה, עד כי העתיק לשמה את כל הנדרש לשם התפלה, נוסח התפילות בעצמן, ואפי' המזמורים אשר נהוג להוסיפן ביום השבת.

תוספת ברכה ישנם בדפים אלו, ששרדו מעט מהרבה, כי בהם נמצא איזה הגהות ורמזים מאת המחבר, כתובים בכתובת יד"ק בצידי הגליון, ובכחם ללמדנו שכזה היה גם בשאר הדפים שאבדו מאתנו, ואלו לא שרדו בכתבי היד אשר עמנו, וחע"ד.

גם נכון לציין, כי מלאכת המחבר להעתיק כלל נוסח התפילות בראש החיבור, לא נשתמרה אצל מעתיקי כתבי היד של החיבור הידועים לנו כיום, בלתי העתקה חלקית של נוסח תפילות שנשתמרה בהעתק של הספר בכתובה אשכנזית³³, שם העתיק הסופר בחלקו הראשון של כתב היד נוסח תפילה מסידורו של מהרש"ו³⁴. אמנם דא עקא כי תחילת הספר בכתב יד הלזה נחסרה, ובהם נוסח רוב תפילות ימות החול, גם התפילות שלאחר מכן נמצאם בקיצור כראשי פרקים ופתיחות בלבד³⁵.

כתבי היד האחרים של החיבור, שיבוא פירוטם להלן, מהם השמיטו נוסח התפילות כליל, ומהן שילבו נוסח התפילות בגוף החיבור דבר דבור על אופניו ע"ס כוונות התפלה. וכאשר נציין ע"כ בדברינו על תועליות כתבי היד.

- כתב יד שני -

חמדת ישראל. ב' כרכים. בגנזי הספרים שעל ידינו

זהו ההעתק המוקדם ביותר של הספר ששרד עמנו, וככל הנראה נעתק בחיי מחברו, מהרש"ו זלה"ה, ויתכן ויש בו מכתובת ידו לעת זקנותו³⁶. ההעתק נכתב ע"י סופר מובהק בכתובה מזרחית, ונכתב לשם גביר ונכבד³⁷ ע"ג נייר משובח ובכתובה מיושרה ונאה.

³³ כת"י רביעי, להלן. ³⁴ כאשר יעידו ההגהות המפוזרות בו המתחילות: א"ש = אמר שמואל. ³⁵ ואולי ענין זה האחרון היה ג"כ בחיבור המקורי בכת"י המחבר, ואנחנו לא נדע. ³⁶ והמה סימני עריכה בסוף החלק השני, ואין הדבר מבורר אצלי. ³⁷ ושמה הוא הגביר ג'ליבי רפאל בן יוסף בר הין, שהיה ראש השולחנים במצרים בעת ההיא, וסמוכים היו על שלחנו חמישים בעלי הוראה העוסקים

דברי חזקוני

ב

לפי דברי חזקוני
אמר שמואל
לפי דברי חזקוני
אמר שמואל
לפי דברי חזקוני
אמר שמואל

במדרש לקח חזקוני מורי דבר משה להקחיל בשבוע מליל מוצאי בשבת ואחרי מנהגו ליל
שש ימים השמיני ואחר ליל שבת וכו'...
כיון שזמן יום הראשון שבשבע מועד ליל שש ימי החול ואין בארץ לבאר
במחלה ענין ליל מוצאי שבת וספרי בראר כי מזה שנהגו לומר בכל מוצאי
שבת סדר האלפא בירא של אשתי חמיוני דרך וכו' ונדם קולת עבדתי לא היה מנוי קל
נדה לאמר וכל לארבע המעשרות וכו' וכל ענין שמואל שאין הפסד לארבע המעשרות
כוונת הדבר מל הוא לומר שאין בהם שום כוונה וקונטול אל הנסגור בתל"ש וכו' וכל
הפסוקים של ויחן לך האלילים מנהל קטנים וכו' היה נדה מנוי מל לארבעה בכל מוצאי
שבת בעת שמתכיל על הכוס בביכא ונזכרו בס' המורה בהקדמות דף כבא שיתקע
בזכר השנה במוצאי שבת אין צורך להאריך בה קאמנס צריך האדם
לומר אחר מיום שבת השנה ג' פעמים שלוש עלבים ודעתי הוא כי
הקטנה הראשון שבעולם היה מזה שקערה הענינה לפני הקדש ואמרה אי אשתי
לשני מעלים להקטנה בברי אחר וכלן אחר שבת השנה אנו אומרים ג' פעמים
שלוש עלבים וכו' כלסון קולת של אידה עוד ג' וס' קטנה בעולם אלא שגם צ"ח עט
כי במוצאי שבת קודם חצות הלילה אסור להקטנה ולסבור על המזבח שלא בדבר
אודם הקטנה הדרך מזה לומר כינות אחר קולת עבדתי חזקוני שבת וכו' וכו'
עולם לדבר חס ממי שאין נחמד ביר המקדש בעת מוצאי שבת כוונתו יאכל עט
לך

בראש כל כרך צייר המעתיק שער מעוטר באמנות וביופי. כריכת הספר בב' הכרכים בגודל ובציון אחד. גם בפנים הספר, בכותרות הראשיות, צייר סביבן הסופר מסגרת קישוט בצבע, כדמות אשר צייר בראש הספר, ובתוכם כתב תיבה ראשונה של העניין. כזה הוא בכרך א': בדף ג' ע"א [ריש החיבור], דף ל"א ע"א [תי' 'אלהינו' בריש סדר הקרבנות], דף ס"ט ע"א [כונות העמידה]. בכרך ב': בדף ב' ע"א [דברי רש"י בריש ענין מוצש"ק].

וזה הוא מעשה החיבור: כרך א' יכיל בקרבו את הקדמת המחבר, ואת החיבור למן ראשיתו המדבר באזהרות שקודם התפילה, ויכלול כל סדר תפלת השחר, תפלות מנחה וערבית וסדר שכיבת הלילה והנהגת האדם בקומו בחצות, וכן ההפרשים שיש בין תפילות החול לשבת וי"ט. הכרך מסתיים בדרוש כולל לכל העליות שיש בתפילות, בין בחול ובין בשבת וי"ט. בסוף הכרך נסדרו מפתחות החיבור, ובהם ראשי העניינים שנדונו בתוכו, ובצדס מורה מקום לדף הספר בכרך הזה. כאמור, מעניין הוא הנוסח הנכתב בראש המפתחות בהעתק קדום זה [נוסח זה נרשם בב' הכרכים]: 'מפתחות ספר סידור הכוונות של הרב הקדוש בוצינא קדישא האר"י ז"ל תנצב"ה'.

הכרך הב' יתחיל במנהגי מוצאי ש"ק ואח"כ במנהגי יום השישי, סדר השבת, התפילות והסעודות, ענין ראשי חודשים, ימים טובים והשינוי שביניהם, סדר הפסח, העומר, חג השבועות. ענין ימי בין המצרים, ראש השנה והשופר, יום הכפורים, חג הסוכות, הושענא רבא ושמייני עצרת ושמח"ת, וכוונות חנוכה ופורים. קולופון החיבור נמצא בכרך שלפנינו בדף קל"ו ע"א, זה לשונו:

"ויקרא שמואל אל ה' ויאמר ברוך ה' אשר הנחני בדרך אמת, וזיכני להתחיל ולגמור ספר חמדת ישראל להיות כל איש שורר בביתו ובהיכלו כלו אומר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, ויהיו עיניו ולבו שם תמיד המזכירים את ה', באמת ובאמונה, תפלה בכונה, בגוף ונשמה, כל הנשמה תהלל יה. ויהיו דברי אלה אשר מתחנן לפני ה' יטיב אחריתי מראשיתי, ואל יביאני לא לידי נסיון ולא לידי בזיון ולא לידי מתנות בשר ודם, אלא לידו המלאה והרחבה, ויהיו צאצאי מעי יורשי

בתורה יומם וליל ובסודות, ועליהם מהרש"ו זלה"ה, 'והוא על תקוני התשובה מתהלך בצום וטבילה ותענית בהפסקות ומלקות' (ציצת נובל צבי, דף 45 ע"ב).

ספרי, עוסקים בתורה לשמה, מורי הוראות בישראל. כה מעתיר אזוב בקיר דל ולא חשיב, החותם פה יום ב' ט"ו לאלול שנת התכ"ג בסדר ועתה והנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'".

בסוף הכרך השני, בספר שלפנינו בדפים קל"ו ע"ב – קע"ח ע"א, נכללו סדר משמרה לכל צרה שלא תבא על הציבור, סדר משמרה לזמן מגפה ב"מ ע"פ הסוד, סדר מצלאין לחולה וסדר שינוי השם לחולה. והם מעין נספח לחיבור זה. בראש חלק זה נמצא הקדמה מיוחדת של המחבר, בה מדבר על ענין החיבור הזה וסדרו.

נתאר בזה את כרכי הספר. תבנית הספר במידות 21x15.5 ס"מ. כרך א' יכיל קנ"ב דפים, ובסופו ד' דפים, מהם מפתח לספר ומהם חלקים. כרך ב' יכיל קע"ח דפים, ובסופו ז' דפים, מהם חידושים של המחבר שכתב בסוף ספרו, ומפתחות הספר. בכתובה אחרת, מאוחרת, נוסף באחד הדפים 'סדר פדיון נפש על החולה ב"מ מהר"ב ב' לוחות הברית', וכמדומה שהיא כתיבתו הרהוטה של מהר"ר אליאזר ישראל, שהיה הספר בבעלותו³⁸.

רובו של החיבור, והם כרך ראשון כולו וכרך הב' עד לדף ק"ה ע"א, נכתבו ע"י סופר אחד, שהיה מסופרי מתא מצרים המובהקים. סופר אחר המשיך בכתובת החיבור למן דף ק"ה ע"ב ועד לסופו של הכרך השני.

רוב ככל ההגהות שבגליון המה השלמת שורות או תיקון טעויות מיד הסופרים הנ"ל. הגהות המחבר כולן נכתבו בגוף החיבור, כאשר התחלתן 'אמר שמואל' כתובות על הרוב בראש שיטה ובאותיות גדולות. שונה מהן היא ההגהה הכתובה בגליון הספר בכרך א', בדף ל"ה ע"א, הפותחת 'אמר שמואל' והיא הגהת מהרש"ו, ובצידה נכתב הגהה אחרת והיא השגת ר' רפאל יצחק ישראל, בכתובת ידו.

ספר זה היה דורות אחדים בבעלות הרבנים למשפחת ישראל, כאשר נמצא שמות וכתובות הרבנים האלו בב' כרכי הספר שלפנינו. בשער הכרך הב' נמצא כתובת מיד מהר"ר אליאזר ישראל, זה לשונה:

"ס' חמדת ישראל שליקט הרב הגדול קדוש יאמר לו כמוהר"ר שמואל

חמדת ישראל

1

דע

כי כל המלה היא בעולם העשיה כמוד המלה לעני והיא המלה
 פשוטה ככתיב ונפלה אל מעיב אמן וסמנוך ואני המלה והיה
 הנעם שכל שון המלה נכנס בהנה בשון שמיני פס המלה ואשמן ארץ
 נפש לפי הויא בחינה גמולת גמולת אף בעולם העשיה כמקרא נפש
מצאתי כחב כמתי המעקובלים שהאומר שם זה בקדוש בשמות
 המלה שאין המלה חסרה ביקום ונלמד חיים כי הוא שם
אראליתא ונרא דר' אר' בא' אחרות בא' יחוד המורה אחד ועוד ה
 השמות לא יעני " אפוד לאדם להתפלה המלכו בעצמן באמנם בעת שמעיה
 הווינו אחי נוב לפעם ואם נרשע כהפלתו יושך לו נחם גדול אלא יפלה ב
 בשתתק וכן בשמות איו מלכה ומלך כמלכות ואל המלך בעתן זה
קודם שהאדם יסוד המלה כדוד שיקבל עליו מלכותו והבנה לענין
 כמקור וכפרת אבית בחינים העומקים בהנה ביהם ולא
 ימים קולו כוכב המלה החל בני להודות הכנסה ואימה באמנם ביום שבת
 שפר גמי " גם כדוד שלא יכניס אצבעו לתוך אמתו לנקות ואם הכנסה
 כדוד נעלה " מנהג הדביל בקומן עלילה אף אם היה קודם שיאמר ביום
 היה המנהג כל כדכונה של שחר עג פסח העקידה ואפ"כ היה עומק בהנה
 ובהאיר ביום היה העומק בהנה בציבור ואח"כ היה הענין פשוט ואח"כ היה
 היה העומק כל השמירה עשו כדכונן שיש חן על נחלת ימים עג מות בהנה

ויטאל זצ"ל, בנו של הקדוש מוהרח"ו זצ"ל, מדברי הרב האלד"י מוהר"ר יצחק לוריא זצוק"ל זיע"א. לעבד ה' הצעיר אליאו ישראל ס"ט. בשולי כתיבה זו רשם בנו לאמר: "חלא בר חמרא איש צעיר ישי"י [=ידידיה שלמה ישראל]".

בדף שלאחריו נמצא כתובת נוספת מאת מהר"ר ידידיה שלמה ישראל, זה לשונה:

"לה' הארץ ומלואה, חנני אלודים ויתן לי גם את זה לעבודת קוני. הצעיר ידידיה שלמה ישראל ס"ט".

הגהות ר' רפאל יצחק ישראל, ימצאו בכרך א', בדף ג' ע"ב ובדף ל"ה ע"א, וחותם שמו הטוב עליהם. בכרך ב', נמצאת הגהה מאתו בדף קי"ח ע"ב.

הגאון רבי אליהו ישראל, רבה של אלכסנדריה, ובנו של הרב בעל "משאת משה". הוא עצמו נודע בחיבוריו הרבים: קול אליהו, כסא אליהו, ואחרים. בכת"י החיבור שלפנינו ימצאו איזה הערות בגליון הספר כתובות בכת"י. ממנו עבר החיבור ליד בנו רבי ידידיה שלמה ישראל, שמילא מקום אביו ברבנות אלכסנדריה, ולאחר פטירתו ללא זש"ק הגיע הספר ליד שאר רבי רפאל יצחק ישראל³⁹.

בדבר נסחתו של כתב יד זה נאמר, כי על הרוב היא המעולה והשלמה בין כתבי היד האחרים ששרדו מן החיבור. הן מפאת שבה נעתק נוסח התפילות עצמן, והן מפאת הכוונות שנכתבו בשום לב ובדייקנות רבה. אמנם לא ימלטו ממנה ט"ס, אותן סיקלנו באמצעות כתבי היד האחרים.

- כתב יד שלישי -

כת"י בספריית הגביר החכם ר' שלמה מוסאיוף⁴⁰

ספר חמדת ישראל. ב' חלקי הספר, בשני כרכים. כתיבת ר' אפרים ב"ר יעקב שמחון, מחכמי מצרים בראשית המאה ה"ח". וזה הוא תיאורו של הספר:

³⁹. על רבני משפחה מיוחסת זו, ראה: ס. מרכוס, תולדות הרבנים למשפחת ישראל מרודוס, ירושלים תרצ"ה. ⁴⁰. סי' קכ"ב-קכ"ג. (ס' 22872-3). ⁴¹. כתיבת ידו ידועה לנו מספר בית קודש הקודשים, בהעתקתו משנת תס"ז, כת"י בספריית קהילות ישראל מס' 894 Ms.

יצמר שמעאל גם כזה כלנוד לעורך השלום
 כי כיהם כחמנו כי כיה טד הוד חרפשו
 ולכ) כרתלה טוליס כפפיר כ הוד על חמא ואחכ טוליס
 טד ספ) כבורה על חמא וחלן וחלן דכר חלחיס חייס
 ככל קר "

עור שמעתי שני אחר כחורה דקפלת המוספ
 כי כדרוש הנחשן כרפתי כי חל טוליס
 שניהם כפפיר) הכינה דחמא וכדרוש העט שמעתי
 כי שניהם טוליס כפפיר) הכבורה על חמא "

אמר שמעאל גם זה הוה מקושר גם מעט
 כרתלה טוליס כפפ) הכבורה דחמא
 ואחכ הם טוליס טוד טד הספירה על כיה על חמא
 טכמה ואינם טוליס יורק "

כונת העמידה

הנה כרתלה חכמב כונה אחר קורה כוהנר)
 ככל קפלוטרה והוה כי אכרפלת יורק
 טד כחי נחל ישראלה בעלינו אחר המלכות מה יורה
 כבת) כקודה כלולה מעשר כסוד לב ומעמי חר)
 טכמך לבלי היור לה בת) פכאופ ואטק שאין לה
 פכאופ טוד יש לה מוטומ אחר שגם חסור מומע בת)
 הד עק שלה שהוא סוד טק קל ולכ) אחתכו פולס
 עק) לבק) חורה כמולת כבך וזה כונתו כי עק)
 טל

כרך א' כולל 225 דף, בתבנית 16×11 ס"מ, 20 שורות בעמ'; כרך ב' כולל 264 דף, בתבנית 16×10.5 ס"מ, 25 שורות בעמ'. ציון בעלים (בח"א דף 8 ע"ב):⁴² "קניתי אותו ... חיים אליאז יוסף". וכן בסוף כרך א' "זה הספר של חי מוסאיוב צבי מוסאיוב הי"ו כי"ר".

הכרך הראשון מכיל את סדר התפלות לימות החול. החיבור מסתיים בכת"י זה, בענין ההפרשים שיש בין תפילות החול לשבת, והוא מפרקי הסיום של החיבור. אכן חסר איזה דפים להשלמת הכרך.

כותרות העמודים בדפים הראשונים (בדפים 8-2), אינם כוללים את שם החיבור, כי אם את הענין הכללי: "כוונת הברכות" לאחר מכן אין כותרות עליונות כלל. בכרך זה ספירת הדפים חדשה.

הגהות מאוחרות ימצאו בו בדף 199 ע"ב.

הכרך השני מתחיל בענין מוצש"ק, כבשאר כתבי היד השלמים. ובראשו נכתב "סדור האר"י מוצאי שבת". בכרך זה מניין דפים מקורי מיד הסופר וכולל הדפים א'-קקס"ד.

כרך זה מכיל את חלקו השני של החיבור "חמדת ישראל" (בדפים א' ע"א - קקכ"ו ע"ב), ובסופו דברי הסיום של מהרש"ו, בהשמטת תאריך סיום החיבור כמוות שמופיע בשאר כתבי היד. לאחר מכן, בדפים קקכ"ו ע"ב - קקס"ד ע"ב, נעתק בו סדרי המשמרה שנעתקו בכתבי היד השלמים של החיבור, למן הקדמת המחבר ועד לסיום החיבור.

בחלק זה ימצאו הגהות בדף פ"ח ע"א.

לכשנבחן נוסחת החיבור כפי שהועתק בכרכים אלו, נמצא כי המה נעתקו ללא נוסח התפילות, גם לעתים קיצר הסופר בנסחת הספר. אכן תועליותו באיזה משפטים שבכחן להאיר מקומות עמומים או מוטעים בכתבי היד האחרים.

42. דף זה נכרך שלא במקומו, והוא ריש ספרא.

- כתב יד רביעי -

כת"י ספריית HUC בסינסינטי⁴³

ספר חמדת ישראל. ב' החלקים בכרך גדול. החיבור בכתב יד זה מחזיק כיום 191 דפים, וחסר דפים בהתחלתו, והוא כתוב בכתובה אשכנזית על נייר בריא בתבנית גדולה ובכתיבה מיושרת. דומה שנכתב בשלהי המאה הי"ז, או בראשית המאה הי"ח⁴⁴.

העתק זה משקף את המהדורה האחרונה של הספר כפי שחיברו מהרש"ו, ונשתמר בו סדרו של המחבר באופן שלא נשתמר בשום אחד מכתבי היד האחרים.

בזה ניתן תיאור של חלקי הספר בכרך גדול זה:

[א] נוסח התפילות עם מקצת הערות א"ש. ההתחלה חסירה. בדפים 8-1.

[ב] חלקו הראשון של החיבור, למן הקדמת המחבר ועד לסיום ימות החול והשינויים שיש בין תפילות דחול לתפילות דשבת וימים טובים. בדפים 96-9.

[ג] חלקו השני של הספר, מענין מוצש"ק ועד ענין חנוכה ופורים וקולופון החיבור. בדפים 177-96.

[ד] חלקו השלישי של הספר, סדרי המשמרה לכל צרה ולמגפה, וסדר מצלאין לחולה. בדפים 189-178.

[ה] מפתחות לכל חלקי הספר, עם הקדמה קצרה של המחבר, שאינה קיימת בכתבי היד האחרים של חיבור זה. בדפים 191-190.

וזה נוסח ההקדמה למפתחות הספר:

"אמר הצעיר המחבר שמואל ס"ט, כדי להשלים תאות וחמדת הספר הזה, אשר כשמו כן הוא **חמדת ישראל**, להכיר האדם את בוראו בעת התפללו אליו, וכיון דליביה פתיחן לקבל מאריה תפלה בכונה, כגוף

⁴³. בכתובת יד הסופר הזה נמצא ספר הכוונות, כת"י בספריית קהילות ישראל Ms. 1946. כתב היד הגיע לידי החכם ר' יצחק אבזאמיל במצרים, והוא הוסיף לו שער מעוטור בראשו וחתם בו את שמו בשנת תע"ה. ⁴⁴. מס' 576 (ס' 20376).

ונפש ורוח ונשמה, אמרתי ויהי טוב, מה טוב להשלים המלאכה בדבר המעלה ארוכה בעשותי מפתחות לספר הזה, כמו שעשיתי בכל שאר ספריי וחיבורי. וחפץ ה' בידי יצלח אכי"ר".

בסוף המפתחות יצא המחבר בשלום בפסוק "כי מוצאי [מצא] חיים ויפק רצון מה".

מתוך העתק זה נדע כי הספר השלם, הוא ספר אשר יכלול כל אלו חמשת החלקים שנמנו מעלה, והוא מלמד להועיל על ידיעת איכות ושלימות שאר כתבי היד של החיבור.

בדבר נסחתו של כתב יד זה נאמר, כי נפלו בו חסרונות והשמטות הרבה, הן מנסחת גוף החיבור והן מסדרי המשמרה שבסופו, אכן יש בו להועיל בהשלמת משפטים אשר ימצאו מסורסין בכתבי היד האחרים.

- כתב יד חמישי -

כת"י בספריית כ"ק אדמו"ר מצאנז שליט"א בעיר נתניה⁴⁵

ספר חמדת ישראל כת"י, חלק ראשון, נעתק בשנת ת"פ. כתב היד היה שייך מלפנים למהר"ר יצחק זרחיא אזולאי זלה"ה, כאשר נמצא חתימת יד"ק 'יז"א ס"ט' על גבי שער הספר, וע"פ השמועה⁴⁶ הגיע ליד בנו ג"ע החיד"א זלה"ה וחקק עליו 'חיים יוסף דוד אזולאי נר"ו יגי"ד ישר"ו לפ"ק'⁴⁷.

חלק אחר הכתוב ביד סופר כת"י זה⁴⁸, נכתב על ידו בשנת תע"ט, אך כבר הוברר שאין הוא ס' חמדת ישראל המקורי⁴⁹. חלק שני זה אין ידוע מקום הימצאו כיום.

45. כאן המקום להודות לכ"ק האדמו"ר שליט"א, אשר במאמרו ובציווי קיבלנו תצלום הספר המפואר הלזה, ולאיש הביניים הרה"ח ר' משה רייך שליט"א. תשוח"ח על מידת טוב העין שנהגו בנו. 46. כ"ק בהקדמת כ"ק אדמו"ר רבי חיים אלעזר שפירא לס' הנדפס במונקאטש תרס"א, ולא הוברר היכן נכתב כן, וניתן להניח כי היה זה בכריכת הספר. אכן בח"א שלפנינו, שהוחלפה כריכתו, לא נמצא שום כתובת מהחיד"א, ורק חת"י אביו זלה"ה בראשי תיבות בשער הס' וכן"ל. 47. היא שנת תקמ"ג. 48. כפי שניזכר מתצלומי שהוצג בראש הספר הנדפס במונקאטש. 49. חלקו השני האמתי של ספר חמדת ישראל, מועתק מיד סופר זה [בתבניתו ובצורתו של החלק הראשון המתואר למעלה, ובתבנית החלק האחר הנזכר בזה שכאמור אינו ס' חמדת ישראל אלא א' מספרי גורי האר"ז"ל] - הוא כתב היד השישי, אשר יתואר לפנינו.

חמדת ישראל

ג

כ כל תפלה היא בעולם העשיה בסוד תפלה לעג נהיב
התולדות השואות מרבה ומתפללת כל יום ויום ויום
תפלה נהיב חמדת שכל לשון תפלה נכתב בתורה בלשון שפיר
נחש כדעשך ואשפוך את נפשי לפני ה' והיא בחינת התעלה דאשפוך
אן בעולם העשיה הנקרא נחש

מצאתי כהנא במערה התקובלים שהאומד שם זה קדוש בשומע
תפלה שחין תפלת חזרת הקס ונלמד בזה שם ארצות
והוא ראשי היבוי אחר ראש אחרות ראש יחוד השוכנת אחר ונקודת השמע
לא ידעתי אסוד לאדם להתפלל תפלתו בעצמו הקדוש בעצמו
הנודע הוא טוב להתפלל נאם בעצמו בתפלתו יתעך לו נקודת אלה יתפלל
בעצמו וכן בעצמו חזן תפלה תעלה נאלה כהנא בעצמו זה

קודם שהאדם יסד תפלתו דרך שיקבל עליו תפלה ויהיה לבד
בתוך ופירא אהבה הקדוש העולם כהנא ביחוד ולא
יהי קולו ביותר בתפלת הקול כה לפניה הקדוש ואותה כיוס שבת
שפיר שש"ס דרך שלא יכעס אצבעו לתוך אצבעו נאם הכעס דרך
נחלה "תעלה קדש זל בקומתו בלילה אף אף היה קודם שיאמר חיוס היה
מסודר כל הצדע על שחר עד פרישת העקבות ואח"כ היה עומד בתורה ובאור
חיוס

כתבי יד אלו, ב' הכרכים, הגיעו ליד כ"ק האדמו"ר רבי יחזקאל שרגא הלבפשטאם משינווא, שנקנו עבורו בעיה"ק ירושלים ת"ו, ומשם נעתקו ע"י סופר ונדפסו במונקאטש בשנת תרס"א.

ונתאר בזה את חלקו הראשון של הספר, כפי שנשתמר בספריית האדמו"ר שליט"א: כרך בינוני. ר"א דף. נייר עבה ואיכותי. כתיבת סופר נאה, בכתיבה מזרחית, דומה שממצרים. שם הספר נכתב בראש העמודה בכתיבה מרובעת ובאמצע שיטה. אף מניין העמודים נכתב כן מצדו השמאלי של העמ'. חלק מהכותרות בתוך הספר נכתבו באותיות מרובעות חלולות.

שער מצוייר נאה פותח את הספר, וזה אשר נכתב בו:

"זה"ל (=זה השער לה') צדיקים יבואו בו. פתחו שער ויבוא גוי צדיק שומר אמונים. ספר חמדת ישראל ח"א לרבינו שמואל ויטאל זצ"ל בן הקדוש האלקי מוהרח"ו זצ"ל".

חותמות בעלות ע"ג השער: משמאל בריש עמ': "יז"א [=יצחק זרחיה אזולאי] ס"ט'. עוד חותמת גדולה במרכז השער: 'ה"ק שלום הלבפשטאם בן אדמו"ר הרה"צ משינאווע זצ"ל'. חותמת אחרת: 'יקותיאל יהודה הלבפשטאם אבדק"ק צאנז'.

דף ב' הינו הקדמת המחבר. בדף ג' מתחיל החיבור, תחת הכותרת 'חמדת ישראל'. תי' ראשונה של החיבור בתוך מסגרת מצויירת נאה. מסגרת מפוארת אחרת מתחלת את כוונת העמידה, בדף ע"ט ע"א. החיבור מסתיים כאמור בדף ר"א סע"ב, ובסופו נכתב: 'תם תושלב"ע. נ' (=נכתב) שנת הת"פ ליצירה'.

ספר זה הינו מן הסוג המורחב, בו נעתקה ג"כ נסחת התפלה, כלומר הטקסט של הסידור עצמו. אכן נוסח זה לא בא לידי ביטוי בנדפס בדפו"ר, וכמ"ש הרב המו"ל בהקדמתו לאמר: 'ובעל כרחך נראה ברור שנוסח הנזכר נכתב מסופר ספרדי שכתב החמדת ישראל והעתיק בתוכו נוסח התפילה של הספרדיים בארצותם, וכבר נודע... כי אנחנו קבלנו נוסח האריז"ל שהוא שער הכולל לכל כמ"ש המשנת חסידים, אבל לא נוסח הספרדיים ממש... ממילא מה לנו לנוסח הספרדיים שהעתיק שם הכותב, בפרט שהיא סותר ממ"ש מהרש"ו בשער הכונות'.

ככלל, נסחתו של הספר בכת"י זה אינה מדוייקת, ונפלו בהעתקתו טעויות, גם שורות נשמטו מחמת הדומות וכדו'. טעויות אלו משתקפות בנוסח הדפוס אשר נעתק לפיו. וכבר עמד ע"כ הרב המו"ל בהקדמתו, זה לשונו: "גם הנה היה הכת"י ספרדי ההעתק הנז' שנמצא ביד החיד"א זצ"ל, כסו פניו חרולי השגיאות כי נכתב בטעותים גדולים מהסופר המעתיק, שהיה כותב בהידור ויופי בכמות אבל לא באיכות, וכמה פעמים נחסרו מאתו כמה שורות באמצע הלשון כאשר נראה לכל מעיין רק במקצת, וכפי אשר ראינו בשער הכונות".

ואכן, בשולי הגליון נמצא אי אלו הערות, ולכשנבחנן נמצא כי רובם המה שורות שנשמטו בשגגת הסופר, ונשלמו על ידו או ע"י זולתו בעת הגהת החיבור. אמנם ימצאו איזה הערות בגליון שאינם מסוג אלו, והמה כתובים בדף י' ע"א, ובדף ק"צ ע"א, ושם הגהה חתומה 'נפתלי אשכנזי'.

נראה שליד החיד"א נתגלגל ובא בהמשך הימים עותק אחר של החיבור, וממנו העתיק ב' עניינים בספרו 'יוסף תהלות'⁵⁰. מחמת שנמצאם ב'השמטות' שבסוף ספר יוסף תהלות, ניתן להניח כי הגיעו לידיו בעת ההדפסה ממש, עת היותו בליוורנו בשנת תקס"א⁵¹. עניינים אלו שהעתיק הם מקונטרס התפלות לזמן המגיפה הנעתק בסוף ח"ב, וכאמור לא נכלל בכת"י שעמד לפני המדפיסים של סידור חמדת ישראל הנדפס במונקאטש.

- כתב יד שישי -

כת"י הנמסר לרשותינו ע"י כמ"ר אביגדור קלגסבלד

כת"י זה כולל את חלקו השני של ספר חמדת ישראל. ראשיתו של החיבור חסרה, והתחלתו כיום היא בדף י"ב.

50. אלו הם העניינים שהזכיר ג"ע החיד"א בספרו הנ"ל: [א] תהלים נ"ט י"ז: "ואני אשיר עזך וכו'. כתב מהר"ש ויטאל ז"ל דפ' זה טוב לאומרו ישר והפוך ג' פעמים ויש בזה סוד גדול, עיין בסוף ס' חמדת ישראל כ"י". [ב] תהלים ס"ז: למנצח בנגינות מזמור שיר וגו'. "ראיתי להרב מהר"ש ויטאל ז"ל, בנו של רבינו מהרח"ו ז"ל, שכתב בס' חמדת ישראל כ"י בסופו דז' פסוקי המזמור כנגד ז' קני מנורה, והם כנגדם למעלה חג"ת נה"ם, ויש בו תשעה וארבעי' תיבות כנגד מ"ט שערי בינה המריקים שפע לשבעה קני מנורה. והאריך הרבה בשמות היוצאים מהמזמור הזה ומספר האותיות ע"ש". ב' עניינים אלו הינם מסדר המשמרה לזמן המגפה ע"ד הסוד, הנספח לכתבי היד השלמים של החיבור, ואינם בכתבי היד המתוארים וידועים בהעתקת סופר זה. 51. שנת הדפסת ס' יוסף תהלות.

חמדת ישראל

נוסח סדר תפילת ערב לליל שבת

יהי ויאתר מזמור לדוד קבו ליהוה בנאליס
קבו ליהוה כבוד ועוז וכו' עד יבך את עמנו

בשלוש **כמה** מדליקין ושמעאין וכו' יהוה עוז לעמנו יתן **ואח**
ה' יבך את עמנו בשלוש י' ואומר קדיש ערל ישראל
יקום מעומתו ויאמר מזמור שיר ליום השבת
וכו' עד לסעודת ישראל יהוה צוה ולא עולתה בוי

יהוה מלך נאע לבש וכו' עד עדותך נאמנו תלמד לכתך
נאמנו קדש יהוה לאורך ימים "ואומר קדש עד
לעולם" ואב חומת סביב את יהוה המוכנס "וואמר כל חקל
בדוך יהוה המוכנס לעולם ועד" ויחזור ויאמר קדש בדוך ית
יהוה המוכנס לעולם ועד "בא' לקדש מלך העולם וכו'

ענין כוונת הקריש

היה יש בו כונה משונה מכוונת הקדוש ששמי החול והוא
הטעם הקדושים על המלך החול האמרי שם בתקנתו
שיש בכל קדוש שני מיני השלש בעתו כח' של מלך ושם כח' של
כח "והע המלך הראשון הוא נחמנו ב' פורין שיש בתוכו שם
ויהי כח ויהי מלך ויהי נחמנו ויהי נחמנו ויהי נחמנו
יש כח' כח' כדן וקס כח' אנחנו שיש בתוכו קס שמיך מביא
מבדל לעולם לעלמי עולמיא י' ושם בתפילת החול נחמנו כוונת
שם מלך ושם כח' האלו מלך עולם

אבל ענה תכונן כי קס' תכונן יש בתוכו ית' שמיך קדש
מבדל לעולם לעלמי עולמיא "וקס כדן' א' אנחנו
אדירה ית' שהוא סוד שם מלך שבחמס' כדן' וקס כסדרן אות
כאסיה

הכתיבה היא כתיבת סופר נאה, בכתיבה מזרחית ככל הנראה ממצרים, והוא ניהו הסופר שהעתיק את כתבי היד שנז' מעלה סי' ה', שמהם נדפס הספר במונקאטש בש' תרס"א. אכן כתב יד זה לא עמד לנגד עיני המדפיסים, כי נזדמן לידם ספר אחר מיד סופר זה אשר בו העתיק איזה עניינים מגורי האריז"ל ע"ס השבת והמועדים, והמה חשבוהו להיות ס' חמדת ישראל ח"ב, וכאמור לעיל. אכן הנכון הוא שכתב היד שלפנינו, הוא השלמתו של החלק הראשון שתואר מעלה בסי' ה', הכרך הראשון, ומיד אחת נכתבו שניהם, והיו לאחדים.

גם בספר שלפנינו כותרות הדפים כוללות את שם הספר 'חמדת ישראל' בכתיבה מרובעת, ובצד השמאלי של הדף מס' הדף אף הוא באותיות מרובעות. הכותרות וחלק מהתחלות הדיבורים נכתבו באותיות חלולות. הערות 'אמר שמואל' הובלטו בראשי דיבור או בקולמוס עבה.

ההערות שבגליון הספר, כוללות בעיקר השמטת שורות שנשמטו מן הסופר בטעות הדומות. פעם אחת⁵² יציין לחסרון גדול שהשלמתו תמצא בסוף הספר. הערות אחרות הינם תיקון טעויות מיד החכם ר' נסים עיני שהיה אחד ממחזיקי הספר. הערות אלו מצויות בדפים: ל"ח ע"א, ל"ט ע"ב, מ"ד ע"א, נ"ה ע"א, פ' ע"א, פ"ד ע"א, קל"ו ע"א, קנ"ו ע"ב, קנ"ז ע"א, קפ"ב ע"ב, קפ"ב ע"ב.

החיבור מסתיים בדף קפ"ד, לקראת סופו של החיבור. הדף האחרון נשלמה העתקתו מיד סופר אחר, והקולופון נעתק בו בדף קפ"ד ע"ב, והוא נוסח הקולופון הידוע לנו מכתבי היד השלמים של החיבור.

- כתב יד שביעי -

כת"י בחזקת הרב עזרא הדאיה ז"ל מירושלים⁵³

כת"י ספר חמדת ישראל, חלקו הראשון, וחלקים מחלקו השני של הספר. הכתיבה מזרחית היא, ככל הנראה ממצרים, מראשית המאה ה"ח. והוא מחזיק קב"א דף בתבנית בינונית.

בזה נתאר את החיבור ע"פ סרט הצילום במכון לתצלומי כתבי יד בירושלים⁵⁴.

52. בדף כ"ח ע"ב. 53. ס' 28114. 54. כת"י זה צולם זה שנות דור, אכן איכות התצלום גרועה היא

חמדת ישראל

ספר הכוונות שחיבר
וסידר הרב המקובל
האל"ה כמוה"ר
שמואל ויטא

מנחם
וה' לבית דלית פו"ץ

ש"ס
שנ
י"ד

ה

בדף הראשון של הספר חותם בלתי ניתן לקריאה. הדף השני כולל את הקדמת המחבר, כנוסח הידוע לנו מכתבי היד האחרים. הדף השלישי שער הוא להחיבור, וזה אשר נרשם בו: "חמדת ישראל – ספר הכוונות שחיבר וסידר הרב המקובל האלדי כמוהר"ר שמואל ויטאל זצוק"ל".

הדף הרביעי הוא התחלת החיבור. בראשו הכתובת הזאת מיד הסופר העיקרי של החיבור: "הנני מתחיל להעתיק ספר הנכבד **חמדת ישראל**, יהי רצון שאזכה לגומרו, ואזכה להגות בו אני וזרעי וזרעי זרעי לעשות רצונו בלבב שלם, אכ"ר. יצחק אבזאמיל ס"ט (חתימה מסולסלת)". הוא החכם המקובל מחו"ר מצרים במאה הי"ח, ונודעו ממנו העתקה של כמה וכמה כתבי יד מכתבי האר"י ז"ל הדווקנים.

בראשי הדפים "בינ"ו" – מימין; "חמדת ישראל" – באותיות מרובעות באמצע שיטה; כותרת הענין בכתיבת מאשיטה בצמוד לכותרת שם הספר. מניין הדפים באותיות מרובעות משמאל העמ'. בשולי הגליונות הערות שונות, מהם תיקוני טעויות, ומהם כמין כותרות או השלמות לנוסח הפנים.

הספר כלול מקונטרסים שנכתבו ע"י שלושה סופרים. ההקדמה נכתבה ביד סופר רביעי. הסופר הראשון, הינו כאמור מהר"ר יצחק אבזאמיל ממצרים, כתיבתו בדפים: א ע"א-יח ע"א; כד ע"ב-כה ע"א; כה ע"ב-כו ע"א; כז ע"א-לב ע"ב; צז ע"א-קו ע"א.

הסופר השני כתיבתו בדפים: יח ע"א-כד ע"ב; כה ע"א-כה ע"ב; כו ע"ב-כז ע"א; ועוד כתיבתם של הסופר הא' והב' מדלגין בעמ' הבאים, זה מתחיל וזה מסיים, ולא פירטתי עוד.

הסופר השלישי כתיבתו מצרית רהוטה, והיא בדפים לג ע"א-צו ע"ב; קו ע"ב-קכא ע"א. הוא מתייחד במיקום שומרי הדף מלמטה באמצע השיטה כאשר הכתיבה אנכית.

בלא ספק נכתב הספר בזמן אחד ע"י הסופרים השונים האלו, כי הכותרות שבראשי הדפים כולם, הינם מיד אחת, ומן העת ההיא.

מאד, ועמודים הרבה מטושטשים ועקומים. גם לא צולמו דפים שבאו בסמוך לכריכת הספר בסופו. מיקומו של כתב היד אינו ידוע כיום.

החלק הראשון של הספר נעתק בו בדפים א-צו, והוא כולל את הספר כולו למן הקדמת המחבר ועד כונת הטבילה. ובסופו 'תס'. החלק השני מתחיל בדף צז בענין קבלת שבת, ובו כל חלק השבת, התפילות והסעודות, ומסתיים בענין ראש חודש. לאחר דילוג איזה דפין חלקים, נעתק בו ענין תחת הכותרת "אלה מועדי ה' מקראי קדש וכו'". ומתחיל: "בפסוק הזה נרמז ענין הי"ט כי אינם דומים אל השבת...". חלק זה מסתיים לאחר ג' עמודות בסוף "ענין תפילות י"ט".

לאחר מכן נכתב בכת"י זה קטע משער הכוונות דרושי פסח, והם ו' דפים בסוף הכרך. הקטע מתחיל באמצע דרוש א': "ואמנם שיעור התפשטות שם אלהים הוא עד שיעור ק"ך צירופים שיש בו כנודע...", ומסתיים באמצע דרוש ד', בתי: "האופן הא' הוא כי התחברות חו"ב נקר". קטע זה אינו מעניינו של הספר, והוא כתוב בכתיבת סופר מירושת"ו מהמאה הי"ח.

ספר זה הינו מסוג כתבי היד של החיבור שנעתקו בהשמטת גוף נוסח התפילות, ובו העתיק הסופר רק את הכוונות והערות המחבר. א"כ הספר בהעתק זה אינו שלם. כי חלקו הראשון כולל את החיבור בהשמטת נוסחי התפילות כאמור, והחלק השני מסתיים באמצע הספר, ולא נכללו בו שאר העניינים שנעתקו בכתבי היד השלמים. גם לא נכלל בו סדרי המשמרה והסליחות אשר נעתקו באיזה כתבי יד בסוף החלק השני.

אכן מעלתו של הספר בהעתק זה הינה בטיב נוסחאותיו, שנעתק ע"י סופרים דווקנים ותלמידי חכמים, והוא מן ההעתקים האיכותיים ששרדו מן החיבור.

חתימות מחזיקי כתב היד ימצאו ע"ג דפי הספר הראשונים. (א) בדף הראשון והשני: "והוא לבית הלחמי הי"ו י"ץ", היא כתיבתו וחתימתו של הח' מהר"ר עזרא לחמי מחו"ר אר"ץ במאה הי"ט. (ב) מה אני נסים עני יצ"ו. חתימתו של החסיד מהר"ר נסים עיני מחו"ר בבל שעלו לא", ונמנה עם חסידי ורשומי מדרש בית אל בירושלים, ומגדולי החכמים בה⁵⁵.

55. מתוך כתב יד זה שעמד לפני ר' נסים עיני, ציטט מלשונות ספר חמדת ישראל בגיליונות ספר שער הכוונות כת"י באוסף ששון 770, ס' 9220. על מקורן של הוספות אלו ציין בראשי תיבות: חמ"י/חמד"י = חמדת ישראל.

דומה שכתב יד זה הוא שעמד לפני המקובל מהר"ר אליאו מני, והזכירו בספרו מזכיר שלום⁵⁶: "אמנם בחמדת ישראל על ראש השנה כך היא הנוסחה..."

נוסח התפילה שבספר "חמדת ישראל"

לאחר שניתחנו את כתבי היד, מעמדם ותועלותם, נעמוד ע"ד נסחת התפלה אשר בספר שלפנינו.

כבר הבאנו לעיל את דברי המחבר בהקדמת ספרו הנוכחי, וכן בספר תשובותיו, מהן משתקף חפצו ורצונו לסדר סדר תפילות מתוקן ומכוון על דעת האר"י ז"ל, הן בנוסח התפילה והן בכוונותיה. גם הורינו באצבע כי לשם כך העתיק בעצמו כללות נוסח גוף סידור התפילה לחול ולשבת, ובו שימר את נסחת התפילה כפי שקיבלה מאביו מהרח"ו, או ע"פ הכתב"י הדווקניים שהיו באמתחתו.

דא עקא, כי החיבור בכתבת ידי מחברו (המתואר למעלה ככת"י א'), אבד מאיתנו, וכל שנותר המה דפים אחדים מהספר בכת"י ק מהרש"ו, ומהם נבחין כי נסחת התפילה אשר באה שמה, אין דוגמתה בכתבי היד של הסופרים האחרים, מפני שאלו מהם השמיטו נוסח התפילות כליל, גם אלו שהעתיקו נוסח תפילה – הנה מצאנו שאין נוסחתם מכוונת לנוסח שנשתמר בשרידי הדפים של החיבור המקורי⁵⁷. א"כ נסחת הסידור שבספר שלפנינו, אין בכחה להעיד על נסחת המחבר או על קבלת האר"י ז"ל ותלמידו מהרח"ו ז"ל.

בהוצאה שלפנינו הצגנו את נוסח התפילה, כפי שנעתק בכת"י ב' המתואר לעיל, אשר שימש כמקור עיקרי לנסחת הספר שבהוצאתנו, וזאת למרות שאין הוא משקף בהכרח את נסחת המחבר. אמנם, את נסחת המחבר

56. ח"א עמי' של"ז. 57. כדוגמת מ"ש בכאן, המה דברי הרב המו"ל סידור חמדת ישראל הנדפס במונקאטש, זה לשונו הנוגע לענייננו: "אשר לא יתפלא הקורא בראותו בחמדת ישראל איזה פעמים בתחלתו שכ' וזה נוסחא, ולא נמצא שם בחמדת ישראל הנוסחא כלל... הוא לאשר ראינו כמה פעמים בנוסח שנמצא שם שאינו מסודר מהרב מה"ר שמואל וויטאל ז"ל, יען שהרב מה"ר שמואל וויטאל ז"ל בכבודו ובעצמו כתב בשער הכונות (בעניני נוסח התפלה) בשם האריז"ל לדייק לומר כן ולא להיפך, ובנוסח שהיה נמצא בכתב יד שלפנינו נמצא להיפך מכפי שצוה לומר בשער הכונות שם (נלאיתי לפרוט בפרטן בכל המקומות), ובעל כרחך נראה ברור שנוסח הנזכר נכתב מסופר ספרדי שכתב החמדת ישראל והעתיק בתוכו נוסח התפילה של הספרדיים בארצותם."

שנשתמרה במקצת הדפים ששרדו בכת"י ק, קבענוה בגוף הנוסח שלפנינו, במקומות הנשמנים בתיאור כת"י א' של החיבור, לעיל בדברינו⁵⁸.

עריכת הספר במהדורתנו

בהוצאה שלפנינו, פנים חדשות באו בה, בתוספת ותועלת רבה על פני הספר הנדפס פעם יחידית במונקאטש וכנ"ל, כי יוצא הוא לאור עולם על פי כתבי יד דווקנים ומתוקנים, הקרובים לנסחת הספר כפי שיצאה מתחת ידי הרב המחבר ז"ל.

האמנם, כפי ריבוי כתבי היד ששרדו מן החיבור, כך רבו בהם השינויים וההבדלים אשר בין האחד לרעהו. שינויים למאות או אלפים ימצאו בהטיות דיקדוקיות או מלות קישור, גם בלשונות זכר ונקבה, בראשי תיבות הרבה או בפתרון, בהדגשת שמות הקודש ובסימון "מרכאות" עליהן או על תיבות אחרים. גם חלוקת הקטעים נשתנו בין כתבי היד, כמו גם הנקודות בסיומי העניינים או המשפטים. היות שכך קבענו נסחת הספר במהדורתנו, להיות עיקר לו נוסחת כת"י ב', מפני שהוא הנוסח היותר מוקדם ומושלם של הספר שנשתמר בידינו, וניכר בו טעם זקנים בלשונו ובצורתו. כתב יד זה הוא עיקר ובניין נוסח הספר במהדורתנו.

במקומות שנסחת כתב"י הנ"ל נדרשה לתיקון, תיקננו הלשון הנדרש ע"פ כתבי היד האחרים של החיבור, אשר נמנו תועלותיהם לעיל. לעתים ציינו לנוסח שני שימצא באחד מכתבי היד האחרים, בהערות שבשולי העמוד, כי מצאנו לנכון להציג ב' הנוסחאות לפני המעיין.

כאמור לעיל בדברינו, עיקרו של הספר נאצל מתוך ספר שער הכוונות מסידורו של מהרש"ו, והוא קיצור אליו. לסיבה זו ציינו בראשי כל העניינים שבספר, מקורן טהור בספר הנ"ל, או בשאר כתבי האר"י ז"ל אשר בשמונה שערים.

לסיבה זו אף הצענו לעתים לתקן לשונות הספר, ע"פ נסחת ספר שער הכוונות

58. אמנם לא כללנו בספר לפנינו את נוסח הסליחות ומזמורי יום השבת שנעתקו שמה, כיון שלא מצאנו בהם דבר חידוש, ומכיון שלא נעתקו ונכללו בכת"י העיקרי שעל פיו סידרנו נסחת הספר לפנינו.

שבכתיבת ידו הטהורה של מהרש"ו שעמדה לנגד עינינו⁵⁹, כאשר ימצא כן בהערות שבשולי העמ', ובפרט בהגהות הרב המחבר⁶⁰.

בהוצאה זו קבענו הגהות הרב המחבר, אלו המתחילות 'אמר שמואל', באותיות רש"י, לסימן והיכר כי ממנו יצאו הדברים, ואין הם חלק מדברי הרב זלה"ה. המה מעיקרו ועניינו של החיבור שלפנינו, תורתו חידושו ורעיונו של המחבר.

גם ציינו מקורות לעניינים שבאו בספר, לפסוקים ולמאמרי חז"ל⁶¹, וש"א"ס. גם קבענו מפתחות למקורות האלו, ולשמות ספרים ואישים בסוה"ס.

אנו תקוה ותפלה שזכות הרהמ"ח ז"ל תסייענו להוציא לאור המשך חלקי הספר הנכבד הזה לאור עולם בקרוב, וכן את שאר חיבוריו אשר עמנו בכתיבת יד, והיה זה שכרינו לזכות הרבים לאור באור תורתו ולדובב שפתי ישנים.

ר"ח מר חשון תשע"ו

אברהם בהגרי"מ שליט"א הלל

59. תצלום כת"י ספר זה, הנמצא בספריית אגודת חסידי חב"ד בני"י, נתקבל אצלנו באדיבות הרה"ח מו"ה שלום דובער לוין שליט"א. טוב עין הוא יבורך, ותשוח"ח לו. 60. אשר כאמור, מהן יימצאו בחיבור שלפנינו, ובשער הכוונות ג"כ. 61. הציונים לזוה"ח, המה למהדורת הרב מרגליות בהוצאת מוה"ק.

חמדת ישראל

שער הכונות
דף א' ע"ב ד"ה
הקדמה אחת
קטנה

°דע כי כל תפלה היא בעולם העשיה בסוד³ תפלה לעני, והיא המלכות השואלת צרכיה ומתפללת אל זעיר אפין, וסימניך ואני תפלה⁴. וזהו הטעם שכל לשון תפלה נכתב בתורה בלשון שפיכות נפש, כמש"ה⁵ ואשפוך את נפשי לפני ה', והיא בחינת מלכות דאצילות או עולם העשיה הנקרא נפש.

מצאתי כתוב בספרי המקובלים שהאומר שם זה הקדוש בשומע תפלה, שאין תפלתו חוזרת ריקם. ונלע"ד חיים כי הוא שם **ארארית"א**, והוא ר"ת א' אחד ר' אש א' אחדותו ר' אש י' חוד ת' מורתו א' אחד. וניקוד השמות לא ידעתי.

שער הכונות
דף א' ע"ב ד"ה
אסור

°אסור לאדם להתפלל תפלתו בעצבון, האמנם בעת שמתודה הוידוי אז טוב⁶ להתעצב, ואם נתעצב בתפלתו ימשך לו נזק גדול, אלא יתפלל בשמחה, וכן כשעושה איזו מצוה משאר המצות, ואל תבוז בענין זה.

קודם שהאדם יסדר תפלתו צריך שיקבל עליו מצות ואהבת לרעך כמוך⁷, ובפרט אהבת החברים העוסקים בתורה ביחד.

שער הכונות
דף א' ע"ג ד"ה
גם מעולם

°ולא ירים קולו ביותר בתפלת החול, כדי להורות הכנעה ואימה, האמנם ביום שבת קדש שפיר דמי.

גם צריך שלא יכניס אצבעו לתוך אזניו לנקותם, ואם הכניסם צריך נטילה.

מנהג הרב ז"ל בקומו בלילה אף אם היה קודם שיאיר היום היה מסדר כל הברכות של שחר עד פרשת העקידה ואח"כ היה עוסק בתורה, ובהאיר היום היה מתעטף בתחלה בציצית ואח"כ היה מניח תפילין ואח"כ היה מתפלל.

כל הח"י ברכות שיש מן על נטילת ידיים עד סוף ברכת התורה כולם חייב האדם לסדרם ולברכם בכל יום אעפ"י שלא נתחייב בהם, חוץ מברכת שעשה לי כל צרכי בתשעה באב וביום הכפורים, וחוץ מברכת על נטילת ידיים וברכת

2. שורה זו נוספה בכ"ג וז'. 3. תהלים ק"ב א'. 4. שם ק"ט ד'. 5. שמואל-א א' ט"ו. 6. בכ"ג נוספה כאן תיבת: לו. 7. ויקרא י"ט י"ח.

אשר יצר שאם לא נתחייב בהם אין לו לברך עליהם. ובענין הי"ח ברכות הנז' הרב ז"ל לא היה מסדרם בבית הכנסת אלא בביתו, וכפי סדר הנז' בגמרא⁸, וכשהיה איזה אדם מסדר אותם בבית הכנסת היה עונה אחריהם אמון בכל מקום.

ענין הי"ח ברכות הנז' הם כדוגמת הי"ח אזכרות שיש באותם הפסוקים של יהי כבוד ה' לעולם וכו', וכנגד י"ח אזכרות שיש בשירת הים, וע"ש היטב.

ונבאר תחלה דרך כללות ענין שתי הברכות הראשונות שהם יפנה ויטול ידיו, ושני המעשים האלו הם בעולם העשיה.

וסדר יטול ידיו הוא, בתחלה יטול הכלי של המים בידו הימנית ונותנה בידו השמאלית, ואח"כ שופך מים מיידו השמאלית אל ידו הימנית, ואח"כ ישפוך המים מיידו הימנית אל ידו השמאלית הרי פעם א', וחוזר כסדר הזה פעם שנית ופעם שלישית, ולא תרחצם יחד שלשה פעמים כל יד, וכן נמצא בזהר בכתובת יד⁹.

שער הכונות
דף א' ע"ד ד"ה
ועתה

סדר ברכת על נטילת ידים, הנה בברכה זו יש בה י"ג תיבות והם כנגד י"ג דאריך אפין דעשיה, ולהעלותה למעלה על ידי ג' הידים שהם יהו"ה אלהינו יהו"ה בימין, כוז"ו במוכס"ז כוז"ו ביד שמאל, יהו"ה יו"ד ה"א וא"ו ה"א באמצע, הרי מ"ב, ועל ידי ג' ידות אלו דיצירה אנו מעלים את עולם העשיה. גם ר"ת ע"ל נטילת ידים הוא בגימטריא ענ"י שהוא ק"ל שהוא ריבוע והאחוריים של הו"ה דמ"ה דאלפ"ן דיצירה, להמשיך משם אור אל עולם העשיה. וצריך לחבר יחד שתי הזרועות באופן שלא יצאו קשרי האצבעות לאחור בסוד¹⁰ וכל אחוריהם ביתה. גם צריך לפשט כפות הידים כמי שרוצה לקבל בהם איזה דבר לרמוז קבלת הטהרה.

גם יכוין כי ה' אצבעות הם ה' גבורות מנצפ"ך והם כפולות, וכנגדם יש ה' אצבעות ביד ימין וה' אצבעות ביד שמאל, וצריך להעלותם עד שלשה ראשונות ואז נטהרים על ידי המים שהם ה' חסדים. וזה נוסחה:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים:

8. ברכות ס' ע"ב. 9. ראה זוהר מקץ דף קצ"ח ע"ב. 10. מלכים א' ז' כ"ה.

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יסתם אחד מהם או אם יפתח אחד מהם אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת, ברוך אתה ה' רופא כל בשר ומפליא לעשות:

שער הכונות
דף ב' ע"א

° כונת הברכה הזו יש בה מ"ה תיבות כמספר אדם שהוא חכמה אבא, וזמ"ש אשר יצר את האדם בחכמה, כי מסוד החכמה העליונה נוצר זה האדם. ולפי שהיצירה קודמת אל העשיה לזה אמר אשר יצר את האדם, כי על ידי היצירה נעשית העשיה. והנה לפי שהג' ספירות עליונות הם סוד הבריאה והאדם שהוא החכמה הוא אחד מן השלשה, לזה אמר וברא בו, כי הוא מבחי' הבריאה, וזהו לשון בו. ונודע כי שלשה ראשונות דעשיה הם בריאה שבעשיה, והשש קצוות הם יצירה שבעשיה, והעשירית היא עשיה שבעשיה. והנה נקבים אלו הם בחינת שבעה נקבים שבראש האדם שהוא אבא, והם סוד עינים ואזנים וחוטם ופה, והם סוד שבעה דגלגלתא, ולהיות כי אין אנחנו צריכים כאן בעשיה אלא בחינת הנקבים, ולפי שהנה הדינים הם צורך קיום העולם, לכן אנו אומרים **שאם יסתם אחד מהם או אם יפתח אחד מהם** ויתרבו הרחמים, **אי אפשר להתקיים אפילו** בחינת המלכות שבעשיה הנקראת **שעה אחת**, בסוד" מזל שעה גורם, ועל ידי כן הוא **רופא כל בשר** בסוד מיתוק הדינים על ידי הרחמים, כי הבשר הם הדינים בשרא סומקא והוא בעשיה, ועל ידי כן הוא **מפליא לעשות**, כלומר ממשיך הנתיב העליון הנקרא פל"א עד עולם העשיה הנרמז במלת לעשות. וזמ"ש **גלוי וידוע לפני כסא כבודך**, והוא עולם האצילות שהוא לפני כסא הכבוד שהוא עולם הבריאה.

שער הכונות
דף ב' ע"א ד"ה
ברכת אלהי

° ברכת אלהי נשמה שנתת בי וכו' היא ברכה הסמוכה לחברתה, והיא כנגד אימא דעשיה המחוברת תמיד עם אבא והבן. ואעפ"י שלא כל אדם זוכה לנשמה, עכ"ז יש לו חלק בנשמת אדם הראשון. ואמר **טהורה היא** כנגד עולם האצילות, **אתה בראתה** כנגד חלק הנשמה הבאה מן הבריאה, **אתה יצרתה** כנגד סוד הרוח הבא מן היצירה, **אתה נפתחת בי** הוא סוד הנפש הבא מן העשיה, **אתה עתיד ליטלה ממני** הוא בסוד מיין נוקבין, **אתה עתיד להחזירה בי** בסוד¹² חדשים לבקרים. וזה נוסחה:

11. שבת קנ"ו ע"א. 12. איכה ג' כ"ג.